

Kovács László Imre

Többség és kisebbség

Néhány gondolat a magyar választójog ürügyén

A Parlamentben, a tömegkommunikációban, nemritkán az utcán folyó politikai vitákban, a már mindannapossá váló politikai viharaink közepette gyakran elhangzó ultima ratio, hogy a kormányon lévő politikai erők a nép többségétől kaptak felhatalmazást szándékaik megvalósítására. A politikusok szeretik úgy látni, hogy a törvényhozásban kialakult pártok közötti erőviszonyok a népakarat egyszerű leképeződései, a parlamenti mandátumok többségének birtoklása egyben a választók többségének támogatását jelenti. Ezzel szemben a politológiában közhelynek számít, hogy a voksoktól a mandátumokig a választójogi rendszer eltérítő effektusain keresztül vezet az út. A parlamentek összetétele tehát csak a legritkább esetben a szavazatok "tükröképe", sokkal inkább azoknak valamilyen elvek és szabályok szerinti transzformációja. Mindez természetesen nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy a választások eredményeképpen kormánypozícióba került politikai párt(ok) legitimitását kétségbe vonhatná bárki. "Csupán" arról van szó, hogy a mégoly demokratikus választások révén győztesnek számító csoportnak illik óvatosan nyilatkozni e kérdésben. Soha nem feledhetjük, hogy a választás nélkülözhetetlen, de mégsem tökéletes módszer a nemzet szándékainak megismerésére. Választás nélkül nincs szabadság, politikai versenyhelyzet, tettenérhető felelősség, teljesítménykényszer, parlamentarizmus, nincs demokrácia, amiről azonban Churchill óta tudjuk, hogy nagyon rossz konstrukció, de óriási érték, mert – s ezt pedig saját történelmünkben is megszenvedtük – nincs jobb, amivel helyettesíthetnénk.

Pedig a szabad választások látszólag egyértelműen eldöntik, melyik párt szándékaival, programjával ért egyet a lakosság nagyobb része. Azonban már a XX. század elején, a polgári parlamentarizmus megizmosodásának időszakában voltak olyan vélemények, amelyek az adott korszak ellentmondásait látva figyelmeztettek e mechanizmus esetlegességeire. Többek között erről szól a politológiában közismert *Ostrogorsky-paradoxon* is.¹ A szerző hangsúlyozza, hogy a választásokon résztvevők nagy többsége nem eleve valamelyik párt elkötelezettje, hanem azok tevékenysége, programja, a fontos kérdésekben elfoglalt álláspontja alapján mérlegeli, kire is adja a voksát. A társadalom pedig nem homogén tömeg, hanem különböző

ző véleményű, érdekű csoportokból áll. Modelljében nagy társadalmi csoporttal számol – ide tetszés szerint helyettesíthetők be a lakosság különböző rétegei –, akik az egymással versengő két pártról a társadalom számára legfontosabb három kérdésben vallott, és a kampány során kinyilvánított véleményeik alapján döntenek. Ha tehát e három kérdés közül kettőben az “X” pártnak adnak igazat, arra szavaznak, ha az “Y”-nak, akkor azt támogatják.

TÁRSADALMI CSOPORT	I. KÉRDÉS	II. KÉRDÉS	III. KÉRDÉS	KIRE SZAVAZ ?	SZAVAZAT ARÁNY
A (20%)	X	X	Y	X	20%
B (20%)	X	Y	X	X	20%
C (20%)	Y	X	X	X	20%
D (40%)	Y	Y	Y	Y	40%

Ebben a kétpártrendszerű politikai struktúrában – arányos mandátumelosztással számolva – a választás eredménye egyértelmű: a szavazatok, s így a mandátumok 60 százalékával az “X” párt alakít kormányt, míg a 40 százalékot birtokló “Y” pártnak az ellenzéki szerep jut. Ha azonban az egyes kérdéseknél külön-külön összeadjuk az adatokat, meglepve tapasztaljuk, hogy a társadalom többsége mindhárom esetben az “Y” párt álláspontjával ért egyet. Csak-hogy ez a nagyon fontos faktor eltűnik a választási rendszer útvesztőjében, s a végeredménnyel éppen ellentétes. S bár a szerzőnek a fentiek – és a pártok működéséről kialakult nem éppen hízelgő véleménye – alapján megfogalmazott következtetését, mely szerint meg kellene tiltani a politikai pártok működését, korántsem osztom, a táblázat tanulságait a mai időkben sem vélem elhanyagolhatónak. Elismerve tehát minden szabad, demokratikus választás eredményét, hangsúlyozva, hogy az így nyert felhatalmazás a kormányzásra megkérdőjelezhetetlen, mégis úgy gondolom, hogy a politikai élet szereplői nem feledhetik: e megbízatásuk gyakorlása közben, az egyes döntések előkészítése és vitája során olykor fel kell tenniük azt a kérdést legalább maguknak, csendesen, hogy vajon valóban a társadalom többsége áll-e mögöttük, illetve, hogy a politikai vitákban – néha az érvek helyett – elég-e a nép többségére való hivatkozás.

Azt persze Ostrogorsky sem állítja, hogy a modelljében leírt jelenség minden választásnál érvényesül, csupán annak lehetőségére hívja fel a figyelmet. A konkrét esetekben nehéz is volna igazolni vagy cáfolni a jelzett effektus hatását. Bár a politológia már viszonylag sokat tud a választói magatartást befolyásoló motívumokról, arra mégsem képes, hogy teljeskörű információkat, objektív adatokat szerezzen egy-egy választás után arról, hogy az egyes pártok támogatói az Ostrogorsky által felvetett szempontból hogyan szavaztak. Így aztán egyik párt sem

tudhatja pontosan, hogy minek köszönheti választói támogatását. Semmi biztosítéka nincs arra nézve, hogy hívei a pártprogram minden pontjával egyetértenek, vagy – mint a fenti példa is mutatja – annak csak egy részével. S akkor még nem is szóltunk azokról, akik pártpreferenciákat nem is a programok ismeretében, azokat mérlegelve, hanem főleg érzelmi motívumok, személyek iránti szimpátiák, megszokások vagy éppen előítéletek hatására, sokszor kevésbé megfontoltan alakítják ki. Mindez persze nem vezethet sem szereptévesztéshez, sem szerepvesztéshez: a kormányzati vagy ellenzéki pozíciót ennek tudatában kell vállalni. De e mozzanatok átgondolása ösztönözheti a politika aktorait a megfontoltabb véleménynyilvánításra, a másik fél érvei iránti nyitottságra.

Természetesen mindez nem azt jelenti, hogy – eltekintve most az Ostrogorsky-féle effektus által előállható esetlegességektől – a választási adatok alapos elemzésével ne volna kimutatható viszonylag pontosan, hogy az egyes pártok parlamenti erőviszonyai mennyiben felelnek meg a választói akaratnak. Szabad választások révén ritkán szokott a kisebbség hatalomra kerülni, bár ez is előfordulhat. Angliában például 1974 februárjában a Konzervatív Párt a szavazatok 38.2 százalékával csak 297, míg a Munkáspárt 37.2 százalékkal 301 mandátumhoz jutott.² Ez azonban még a közismerten aránytalan angol választási rendszerben sem jellemző. Számos országban éppen azért alkalmaznak teljesen, vagy legalább részben arányos választási szisztémát, hogy a parlamenti erőviszonyok minél jobban kifejezzék az állampolgárok akaratát. Amellett azonban, hogy fontos követelmény a választásokkal szemben az arányos képviselet megvalósítása, elvárható a kormányozhatóság, a politikai stabilitás biztosítása is. E két mozzanat egyensúlyban tartása sokkal nehezebb, mint gondolnánk. Hiszen a teljesen arányos választási rendszer révén nagyon könnyen létrejöhet – mint például most Lengyelországban – olyan szétaprózott törvényhozás, ahol a sok párt képtelen stabil kormány-ellenzék relációban elrendeződni. De ha túlságosan koncentrálnak a mandátumokat a nagyobb pártok irányába, ezt az így jócskán alulreprezentált, vagy a parlamentből különböző limitekkel egyenesen kizárt kisebbek tarthatják diszkriminatívnak, antidemokratikusnak. Természetesen önmagában egyik választási rendszer sem képes pártokat életre hívni vagy megszüntetni, bár a pártrendszerre és ezen keresztül az egész politikai struktúrára gyakorolt hatása korántsem elhanyagolható. A választójoggal kapcsolatban olyan elvárást fogalmazhatunk meg, hogy az legyen adekvát az adott ország hagyományokban is gyökerező társadalmi-politikai tagoltságával, a politikai szituációval, illetve az abból fakadó feladatokkal. Másszóval, szervesen illeszkedjen a politikai rendszer egészébe, növelje az állampolgárok lehető legszélesebb körének politikai komfortérzetét és a demokratikus intézményekbe vetett bizalmát. Ugyanis számos olyan eleme van a választójognak, amivel közvetve vagy közvetlenül, és akár a választói akarrattól függetlenül is befolyásolható a végeredmény. Ilyenek a jelöltállítási, illetve listaállítási követelmények, az eredményességi és érvényességi küszöb alkalmazása, a listás mandátumok elosztására alkalmazott metódus, vagy a sokat vitatott százalékos limit, amely alatt a pártok

nem juthatnak mandátumhoz. De az arányosság kérdése szempontjából azt tartják legdöntőbbnek, hogy egyéni kerületi, listás, vagy – mint a mi esetünkben – ezeket kombináló rendszerben tartják-e a választásokat.

Választási rendszerünknek ezen (és más) mozzanatait már az előkészítés időszakában is vitatták, a választások óta pedig számos dolgozatban elemezték a tanulságokat. Az utóbbi időben pedig már arról folynak a szakmai és politikai viták, hogy az 1994-es választások előtt mely pontokon kellene átalakítani a választási rendszert.³ A kérdés bonyolultságát mi sem mutatja jobban, hogy az esetenként egymással homlokegyenest ellentétes álláspontok – például a 4 százalékos limit felemelésére illetve eltörlésére, vagy a második forduló megtartására illetve feleslegességére vonatkozóan – egyaránt védhető szakmai érvekkel támaszthatók alá. Abban viszont minden szakember egyetért, hogy a választójogi rendszer nem politológiai érvek hatására, hanem – kétharmados törvény lévén – komoly politikai küzdelmek és egyezkedések eredményeképpen változhat. Az már biztosra vehető, hogy a Parlament tárgyalni fogja a választójogi törvény módosítását célzó javaslatokat. Az Alkotmánybíróság döntése alapján ugyanis ki kell dolgozni a választás napján nem állandó lakhelyükön tartózkodók kettős szavazati joga gyakorlásának technikáit; néhány hónapja az MDF köréből kapott nyilvánosságot, hogy a párt támogatná a külföldön élő magyar állampolgárok választójoghoz juttatását; a kormány elkészítette azt a javaslatát, melynek révén a Magyarországon élő etnikumok közvetlen képviselőhöz juthatnának a törvényhozásban. Valószínű továbbá, hogy a parlamenti vita során más – nem kizárt, hogy radikális – módosító javaslatok is felmerülnek. Az is nyilvánvaló azonban, hogy a szereplők nem egyformán érdekeltek a választójogi rendszer gyökeres átalakításában, hiszen például az egyéni kerületi rendszer elhagyása, vagy – kevésbé mérész lépésként – a listás képviselők számának növelése az egyéni mandátumok rovására kétségkívül a kisebb pártok számára teremtené kedvezőbb esélyeket. Ezek az érdekek azonban “keresztbemetszik” a kormány/ellenzék relációt, hiszen mindkét oldalon állnak olyan politikai erők, amelyek ettől a megoldástól sokat remélhetnek. A jelenlegi két nagy párt pedig egyaránt arra számít, hogy a mostani rendszer fenntartása 1994-ben az ő számára jelent majd komoly előnyöket. A kockázat igen nagy, a bármilyen irányú jelentős átalakításnak a pártok majdani esélyeire gyakorolt hatása nehezen kiszámítható, ezért az eddigi vitákban résztvevő szakértők szerint is igen valószínűtlen, hogy komoly változásokra számíthatnánk.

Pedig ha az arányosság követelményének érvényesülését vizsgáljuk – s ne feledjük, ez tájékoztat arról, hogy mennyire többség a többség! –, ellentmondásos véleményekkel találkozunk. *Szoboszlai György* erről a következőket írja: “A számítások alapján világos, hogy a magyar rendszer nem arányos rendszer... még az angol rendszernél is, amelyet nagyon aránytalanak tekintenek, legalábbis az 1974 és 1980 közötti választások eredményét véve, aránytalanabb eredményeket jelez.”⁴ Véleményét azzal támasztja alá, hogy az MDF 24.7 százalékos listás eredményével szemben végül a mandátumok 42 százalékát szerezte meg. *Salamon*

László viszont ezt állítja: “Különösen megalapozatlannak tartom az olyan összehasonlítást, mely konklúziójában a magyar képviseleti rendszer diszproporcionalitását az angol rendszer elé helyezné. Az ezzel kapcsolatban elhangzottak nyilvánvaló tévedésen, egyes képviseleti arányok hibás összevetésén, illetve a rendszer más meghatározó elemének figyelmen kívül hagyásán alapulnak... az arányosság elve – a választások összesített eredményeit látva – választási rendszerünkben csaknem maradéktalanul megvalósul.”⁵ Álláspontját azzal támasztja alá, hogy az MDF az angol rendszer szabályai szerint a parlamenti helyek 65 százalékához jutott volna hozzá, és ehhez képest a párt mostani 42 százalékos képviseleti arányosnak mondható.

Az alább bemutatott, általam kiszámított adatok nemcsak abban segíthetik az Olvasót, hogy a fenti két állítást értékelje, hanem arra is rámutatnak, hogy milyen óriási a tétje a választójogi rendszer megváltoztatását célzó várható politikai vitáknak, továbbá szándékom szerint segítenek annak megítélésében is, hogy a magyar törvényhozás erőviszonyai mennyire tükrözik a választói akaratot.

Ehhez azonban először azt a kérdést kell tisztáznunk, hogy az összevetés során milyen szavazatokat veszünk figyelembe. Ebből a szempontból ugyanis a mi választójogunk meglehetősen bonyolult, hiszen – túl azon, hogy egyéni és listás módszert is alkalmaz – az egyéni kerületekben az első fordulóban abszolút többséget ír elő. Így öt kerület kivételével mindenütt második fordulót kellett tartani, ebben viszont már – érvényes első forduló esetén – korlátozták a résztvevők számát. Ráadásul az országos lista mandátumainak elosztásánál – éppen az arányosság növelése érdekében – figyelembe vették az egyéni kerületek töredékszavazatait is. Így aztán többféleképpen lehet megközelíteni azt a fontos kérdést, hogy egy párt mindent összevéve hány szavazatot kapott. Megítélésem szerint akkor kapjuk a legrealisabb képet a pártok támogatottságának mértékéről, ha a mindkét egyéni fordulóban leadott voksokat és a listás szavazatokat együttesen figyelembe vesszük.

I. AZ 1990-ES MAGYAR PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYE

	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	FIDESZ	KDNP	EGYÉB
SZAVAZAT %	29.46	24.20	11.30	9.59	5.66	5.59	14.20
MANDÁTUM	165	94	44	33	22	21	7
MANDÁTUM %	42.75	24.35	11.40	8.55	5.70	5.44	1.81

Ezek az adatok azt mutatják, hogy az 1990 tavaszán kormányt alakító három párt hozzájutott a parlamenti mandátumok 59.59 százalékához; a három ellenzéki párt a képviselői helyek 38.60 százalékát kapta; a többi politikai pártra, illetve a függetlenekre leadott szavazatok viszont mindössze 7 (6 független és 1 agrárszövetségi) mandátum formájában jelentek meg a

törvényhozásban. Mindezek alapján megállapítható, hogy a hat párt az együttesen szerzett szavazataihoz képest felülreprezentált a Parlamentben. Ennek oka elsősorban a 4 százalékos határ, melynek következtében a nem rájuk leadott listás szavazatok, továbbá az egyéni töredékszavazatok jelentős része nem hasznosulhatott. Ez mindenképpen jelentős mozzanat a képviselet arányosságának megítélésekor.

Érdeemes azonban további számításokat is végezni annak bemutatása érdekében, hogy milyen lett volna a magyar Parlament összetétele, ha más rendszerben bonyolítják a választásokat. Feltételezve, hogy nincs listás szavazás, és a 176 egyéni kerületben a választások alapján az angol szisztéma szerint – tehát a mandátum elnyeréséhez relatív többséget előírva, viszont a magyar választójogban alkalmazott érvényességi küszöböt megtartva – folynak, a következő eredmények születtek volna:

II. AZ 1990-ES MAGYAR PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK EGYÉNI KERÜLETEINEK EREDMÉNYE AZ ELSŐ ÉRVÉNYES FORDULÓ ALAPJÁN

	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	FIDESZ	KDNP	EGYÉB
SZAVAZAT %	24.93	22.61	11.08	10.57	4.98	5.97	19.86
MANDÁTUM	82	63	10	2	5	4	10
MANDÁTUM %	46.59	35.80	5.68	1.14	2.84	2.27	5.68

Ezek az adatok azt mutatják, hogy ebben az esetben a kormánykoalíció mintegy 5 százalékkal kevesebb mandátummal bírna, de így is rendelkezne a parlamenti helyek abszolút többségével. A koalíción belüli erőviszonyok némileg eltolódnának az MDF javára, de más pártok támogatása nélkül a Fórum ebben az esetben sem alakíthatott volna kormányt. Az ellenzéki pártok pozíciói együttesen lényegesen nem változtak volna, de ezen belül az SZDSZ jóval erősebb lenne, míg az MSZP és a FIDESZ szinte elhanyagolható tényezővé válna.⁷ A függetlenek és az Agrárszövetség eggyel több (7 illetve 2) mandátumhoz jutottak volna, és egy képviselői hellyel jelen lenne a Parlamentben a Hazafias Választási Koalíció is. Az adatok azt is világosan megmutatják, hogy Salamon László véleménye téves: az angol szisztéma alkalmazása mellett az MDF nem rendelkezne a mandátumok 65 százalékával. Az általa idézett adat nem más, mint az egyéni kerületi választás tényleges eredménye, mely szerint a Magyar Demokrata Fórum a 176 egyéni mandátumból 115-öt szerzett. Csakhogy ez a második forduló révén alakult így, amelyben sok olyan MDF-jelölt nyert, aki az első forduló után nem állt az első helyen. Az angol választási rendszer viszont nem ismeri a második forduló intézményét. Mindennek alapján leszögezhetjük, hogy az az érv, mellyel Salamon László támasztja alá a képviselet arányosságára vonatkozó pozitív véleményét, nem helytálló.

Feltétlenül indokolt azt is megvizsgálni, hogy tisztán listás választások esetén hogyan ala-

kultak volna a parlamenti erőviszonyok.⁸ Változatlan szavazatszámok mellett így az alábbi eredményeket kapjuk:

III. AZ 1990-ES MAGYAR PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK LEHETSÉGES EREDMÉNYE CSAK LISTÁS SZAVAZÁS ESETÉN

	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	FIDESZ	KDNP	EGYÉB
SZAVAZAT%	24.73	21.39	11.73	10.89	8.95	6.46	15.85
MANDÁTUM	48	41	34	31	35	21	0
MANDÁTUM %	22.86	19.52	16.19	14.76	16.66	10.00	0

Ebben az esetben természetesen nem lennének független képviselők, és a 4 százalékos határ miatt csak hat párt szerezhette volna mandátumot. A leginkább meglepő azonban, hogy az így 210 fős Parlamentben az 1990 tavaszán kormányt alakító három párt csak 103, míg az ellenzéki pártok 107 képviselői hellyel rendelkeznének. Ez egyben azt jelenti, hogy eltekintve a kisebbségi kormány megalakításának elvi lehetőségétől, amely a mi esetünkben elképzelhetetlen – más koalíciós összetételű kormány állt volna az ország élére. Mindez természetesen nem relativizálhatja a kormánypártok státuszát – és kormányzati felelősségét – de arra rámutat, hogy ugyanazon választói akarat alapján, de más mandátumelosztási rendszert alkalmazva a mostani parlamenti többség akár kisebbség is lehetne. Igazolódik tehát az az állítás, mely szerint a választójogi törvény megváltoztatása, bár a jövőre nézve kiszámíthatatlanul, de mindenképpen jelentősen befolyásolhatja a magyarországi választások végeredményét is.

Ezek után – visszatérve dolgozatom alapproblémájához – már megvizsgálhatjuk, hogy a nép többségére való gyakori hivatkozás az adatok tükrében mennyire helytálló. Az összesített eredmények szerint (I. táblázat) a kormánykoalíció a szavazatok 46.35 százalékát, a három ellenzéki párt pedig 39.45 százalékát szerezte meg. Való igaz tehát, hogy a kormánypártok relatív többséggel bírnak e tekintetben is, de az is tény, hogy nem rájuk szavazott a választópolgárok több mint fele. Az egyéni kerületi szisztémában az érvényes első forduló eredményei (II. táblázat) még szorosabbak: a kormányerők 41.98, az ellenzék 38.16 százaléknyi szavazatot kapott, s viszonylag magas a más pártok illetve a függetlenek támogatottsága.⁹ De nem mondhatják magukénak a koalíciós pártok a szavazatok abszolút többségét a listás eredmények alapján sem (III. táblázat). Mindez – de alapjában a tényleges, összesített adatsor – azoknak a véleményét erősíti meg, akik a magyar választási rendszert aránytalannak tartják.

Az aránytalanság mértékének megítélése azonban további elemzést igényel. Erre nézve választhatjuk azt a módszert, hogy – elosztva a mandátumok arányát a szavazatok arányával – kiszámítjuk: egy-egy párt számára egy százaléknyi mandátum hány százalék szavazatot eredményezett.

IV. AZ ARÁNYOSSÁG MÉRTÉKE A HÁROM BEMUTATOTT VÁLASZTÁSI SZISZTÉMA EREDMÉNYEI ALAPJÁN

Az I. rovat adatai azt mutatják, hogy a magyar választási rendszer valójában csak az egyik

	MDF	SZDSZ	FKGP	MSZP	FIDESZ	KDNP
I.	1.45	1.01	1.01	0.89	1.01	0.97
II.	1.86	1.58	0.51	0.10	0.57	0.38
III.	0.78	0.77	1.16	1.14	1.57	1.30

pártot, a Magyar Demokrata Fórumot juttatta a megszerzett szavazataihoz képest majdnem másfélszeresen felülreprezentált helyzetbe; a másik öt parlamenti párt képviselte arányos. Áttekinve az utóbbi évtizedek angol választási adatait, kiderül, hogy a legnagyobb aránytalanságot ott az 1983-as választások hozták. Ekkor ugyanis a Konzervatív Párt fenti módszerrel számolt mutatója 1.44, a Munkáspárté 1,16, a Liberális Párté 0.13, az egyéb pártoké pedig 0.69 volt.¹⁰ A magyar adatokkal való összevetés után megállapítható, hogy olyan mértékű hátrányt a mi rendszerünkben egyik párt sem szenvedett, mint az angol liberálisok, illetve az egyéb politikai pártok. Az is tény viszont, hogy a győztes párt felülreprezentáltsága az angol rendszerben kisebb, mint a Magyar Demokrata Fórumé. Ha tehát választási rendszerünk egészére vonatkozóan megítélésem szerint nem is áll Szoboszlai György idézett megállapítása, mely szerint a magyar szisztéma aránytalanságban az angolnál, az elmondható, hogy az egyéni kerületi választásokat megnyerő párt az Angliában előforduló legnagyobb aránytalanságot is meghaladó mértékben került kedvező pozícióba. A II. adatsor alapján azonban az is kétségtelen, hogy a ténylegesen kialakult eredmények jóval arányosabbak, mintha a választásokat az angol szisztéma szerint rendezték volna. Vagyis a listás szavazás, továbbá az egyéni kerületek töredékszavazatainak figyelembevétele révén a kisebb parlamenti pártok – az SZDSZ, de főleg az MDF “rovására” – kárpótolhatták megukat, de mindez korántsem eredményezett teljes arányosságot. A III. rovat adatai viszont arra a fontos mozzanatra hívják fel a figyelmet, hogy az arányosság növelése érdekében nem volna elég az egyéni kerületi rendszert egyszerűen elhagyni, és a hatályos választójogi törvény listás szavazásra vonatkozó előírásait alkalmazva elosztani a mandátumokat. Így ugyanis az aránytalanság mértéke nem csökkenne, csak a rendszer más pártokat “büntetne” illetve “jutalmazna”. E jelenség okainak felderítése azonban már számos más elméleti összefüggés tisztázását, illetve további adatok elemzését kívánja, így egy következő tanulmány témája lehet.

Jegyzetek

1. Az Ostrogorsky-paradoxont számos mai szerző is említi a legitimitás elméleti kérdéseit feszegetve. Lásd erre pl.: BENKŐ Zsuzsanna: A többségi döntések legitimációs problémái a fejlett tőkés államokban. Szociológia, 1988/2.sz. 2. Az angol választási eredmények forrása: World Encyclopedia of Political Systems. Edited by George E. Delury. Longman Group Ltd., Harlow, Essex. Volume II 1087.o. 3. Lásd ÁDER János: Kinek az érdeke? (a magyar választási rendszer jellemzése). In=Magyarország politikai évkönyve 1991. Szerk.: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Ökonómia Alapítvány-Economix Rt. 1991. 68-74.o.; BOZÓKI András: Út a rendszerváltáshoz: az Ellenzéki Kerekasztal. Mozgó Világ, 1990/8.sz.; SZALAI Erzsébet: Szeprépróba. Valóság, 1990/12.sz.; SCHMIDT Péter, SZOBOSZLAI György, BÓHM Antal és KÉRI László tanulmányai. In=Parlamenti választások 1990. Politikai szociológiai körkép. Szerk.: Szoboszlai György. MTA Társadalomtudományi Intézet, 1990. 3-55.o.; FÓRUM a választási rendszerről. Magyar Közigazgatás, 1992/9.sz. 4. FÓRUM a választási rendszerről. Magyar Közigazgatás, 1992/9.sz. 540-541.o. 5. Uo. 557.o. 6. Erre vonatkozóan Szoboszlai is közöl számításokat, de ő az egyéni kerületek eredményeit az érvényes – tehát nem az angol – rendszer alapján számolja, és az adatokat 386 fős parlamentre transzformálva adja meg. Lásd SZOBOSZLAI György: Választási rendszer és politikai tagoltság. In=Parlamenti választások 1990. Politikai szociológiai körkép. Szerk.: Szoboszlai György. MTA Társadalomtudományi Intézet, 1990. 13-26.o. E tanulmányában egyébként Szoboszlai a választójogi rendszert “mérsékelten arányosnak” értékeli, és az aránytalanság okaként elsősorban a 4 százalékos határt említi. 7. A Fidesz 5 mandátumából három közös jelölt, ahol a támogató szervezetek sorában a Fidesz első helyen szerepel, így a mandátumokat e pártnál vettem figyelembe. 8. Szoboszlai már idézett tanulmányában (lásd a 6. jegyzetet) a feltételezett listás eredményekre vonatkozóan is megad egy adatsort. Ő azonban nem írta le azt a módszert, amelyet alkalmazott. Az általa megadott mandátumszámokból következtetve úgy számolhatott, hogy a 4 százalékot el nem ért pártok voksait figyelmen kívül hagyta, s ehhez a szavazattömeghez arányította a parlamenti pártok által megszerzett szavazatokat. Ezután a 386 mandátumot az így kapott százalékarányok szerint elosztotta. Az általam alkalmazott módszer viszont mindenben a választójogi törvény lépéseit követi. A területi listán ténylegesen szerzett mandátumokat, és az itt képződött töredékszavazatokat adottnak vettem. Az országos lista mandátumait viszont csak ez utóbbiak alapján, tehát az egyéni töredékszavazatokat figyelmen kívül hagyva, a törvény által előírt d'Hont-módszerrel osztottam el. 9. Az első és második forduló egyéni kerületeinek együttes eredményével számolva a szavazatarányok a következők: kormánypártok 48.41, ellenzéki pártok 38.40, egyéb pártok és függetlenek 13.19 százalék. 10. Az 1983-as angol választások eredményei a következők: szavazatokban a Konzervatív Párt 42.4, a Munkáspárt 27.6, a Liberális Párt 25.4, az egyéb pártok 4.6 százalékot szereztek; a mandátumokból való részesedés aránya ugyanebben a sorrendben 61.1, 32.1, 3.5, és 3.2 százalék. Az adatok forrása: MTI Világpolitikai Dokumentáció 1983/322.o.